

Парасюк В. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ

Парасюк М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ЇЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

LEGAL CONNECTION OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORM OF A LEGAL ENTITY WITH THE PECULIARITIES OF ITS CIVIL LIABILITY

У статті проаналізовано низку проблемних питань, пов'язаних із механізмом застосування цивільно-правової відповідальності до юридичних осіб приватного права в сучасному цивільному праві. Особливу увагу приділено питанням виникнення та правового регулювання субсидіарної відповідальності, можливості і порядку пред'явлення регресних вимог до винної в скоєнні правопорушення юридичної особи. Автори звертають увагу на наявність проблем у практичній реалізації норм щодо субсидіарної цивільно-правової відповідальності юридичних осіб і норм, що регулюють інститут регресу. Висловлюється думка про доцільність приведення правил субсидіарної відповідальності членів виробничого кооперативу з відповідальністю учасників товариства з обмеженою відповідальністю, тому потребує узгодження положення про відповідальність членів виробничого кооперативу із цього ж виду відповідальністю учасників товариства з додатковою відповідальністю.

Зроблено висновок про те, що закріплення в законодавстві спеціальних норм, що регулюють регресний порядок захисту цивільних прав, дав би змогу вирішити ситуацію, що склалася.

Автори вказують на важливі негативні наслідки відсутності в законодавстві та доктрині ясного бачення про правову природу корпоративної відповідальності, її основні особливості і співвідношення з іншими видами цивільно-правової відповідальності (договірної і деліктної). Подана загальна характеристика практичних труднощів у процесі застосування норм субсидіарної відповідальності. Констатується, що самостійність цивільно-правової відповідальності підприємницьких товариств є обмеженою цілою низкою випадків, коли за зобов'язаннями товариства також відповідають його учасники (засновники).

Стверджується, що стосовно непідприємницьких товариств законодавець послідовно дотримується змісту поняття цього виду юридичних осіб та не передбачає можливості набуття права власності учасників товариства на майно юридичної особи, а отже, відсутня взаємна відповідальність непідприємницьких товариств та їхніх учасників.

Ключові слова: юридична особа приватного права, цивільно-правова відповідальність, деліктна відповідальність, субсидіарна відповідальність, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, непідприємницьке товариство.

The article analyzes a number of problematic issues related to the mechanism of application of civil liability to legal entities of private law in modern civil law. Particular attention is paid to the emergence and legal regulation of subsidiary liability, the possibility and procedure for filing recourse claims against the person guilty of the offense. The author draws attention to the presence of a number of problems in the practical implementation of the rules on subsidiary civil liability of legal entities and the rules governing the institution of recourse. The opinion is expressed on the expediency of bringing the rules of subsidiary liability of members of a production cooperative with the liability of members of a limited liability company, so it is necessary to agree on the liability of members of a production cooperative of the same type.

It is concluded that the enshrinement in the legislation of special rules governing the recourse procedure for the protection of civil rights, would solve the situation.

The author points out the important negative consequences of the lack of legislation and doctrine of a clear vision of the legal nature of corporate responsibility, its main features and relationship with other types of civil liability (contractual and tort). A general description of the practical difficulties in applying the rules of subsidiary liability is given. It is stated that the independence of civil liability of business associations is limited by a number of cases when the obligations of the company are also the responsibility of its members (founders).

It is argued that in relation to non-profit companies, the legislator consistently adheres to the concept of this type of legal entities, and does not provide for the possibility of acquiring ownership of the company's property, and therefore there is no corporate liability of non-profit companies and their members.

Key words: legal entity of private law, civil liability, tort liability, subsidiary liability, joint stock company, limited liability company, additional liability company, non-entrepreneurial company.

Постановка проблеми. Особливої актуальності проблема цивільно-правової відповідальності набуває у зв'язку з участю в цивільному обороті юридичних осіб, які мають складну внутрішню структуру. У цій ситуації необхідний підхід, що розділяє вирі-

шення питань відповідальності на два складники: визначення винного суб'єкта і визначення суб'єкта відповідальності. Питання вдосконалення механізму реалізації цивільно-правової відповідальності полягають у визначенні ознак неправомірної (про-

типравної) поведінки юридичної особи, які можуть проявлятися як у формі виходу за рамки підприємницького ризику, так і у формі зловживання правом. Розглянуті питання зачіпають ще одну значущу проблему – визначення провини юридичної особи, адже в цивільному праві відсутній єдиний підхід у теорії і практиці до розуміння цієї категорії. Тому питання цивільно-правової відповідальності зберігають актуальність і вимагають постійного аналізу та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науці цивільного права дотичними до питань, пов'язаних із застосуванням цивільно-правової відповідальності до юридичних осіб приватного права, були вчені-цивілісти. Варто назвати роботи В. Амельченко, І. Бірюкова, В. Борисова, С. Братуся, А. Довгерта, С. Іванова, І. Канзафарова, В. Кочина, В. Кравчука, І. Кучеренко, Н. Кузнєцова, В. Луця, Р. Майданика, О. Первомайського, Р. Прилуцького, В. Примака, Л. Радченко, Т. Сліпачука, В. Фролова, О. Харитонова та ін. Наукове вчення про юридичних осіб приватного права як учасників цивільно-правових відносин, які здатні нести цивільно-правову відповідальність, є досить репрезентативним.

Метою статті є визначення змісту, умов та загальної характеристики цивільно-правової відповідальності юридичних осіб приватного права та особливостей їхньої правосуб'єктності.

Виклад основного матеріалу. На відміну від юридичних осіб публічного права, порядок створення, організаційно-правові форми та правовий статус юридичних осіб приватного права визначаються нормами ЦК України.

Відсутні підстави для того, щоб стверджувати, що виділені у ст. 83 ЦК України організаційно-правові форми стосуються виключно юридичних осіб приватного права. Варто більш детально розглянути ці форми. Перелік форм визначено невичерпно. У ч. 1 ст. 83 ЦК України, зазначається, що юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Товариство може бути створене однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі [1].

Цивільно-правові ознаки підприємницьких товариств впливають безпосередньо зі змісту ст. 84 ЦК України, до яких варто зарахувати: 1) здійснення підприємницької діяльності з метою одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками; 2) створюються лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. Відмінність підприємницьких товариств від непідприємницьких полягає в тому, що останні не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками. Однак навіть таке буквально тлумачення змісту ст. 84 ЦК України не дає

чіткого уявлення про те, як на практиці відмежувати, чи була підприємницька діяльність основною чи проміжною метою діяльності товариства. У такому разі в літературі пропонується розмежовувати підприємницьке та непідприємницьке товариство залежно від свободи розпорядження прибутком між учасниками [2, с. 57].

Цивільне законодавство не лише визначає види таких товариств, але й детально описує їхній правовий статус в окремій главі 8 «Підприємницькі товариства». Відповідно до цивільного законодавства установлюються такі визначення цих товариств: 1) повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить (ч. 1 ст. 119 ЦК України) [1]; 2) командитним товариством є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства (ч. 1 ст. 133 ЦК України) [1]; 3) товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном (ч. 3 ст. 80 ЦК України) [3]; 4) акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ч. 1 ст. 152 КК України) [1].

Окрім господарських товариств, до підприємницьких також зараховують виробничі кооперативи, які є добровільним об'єднанням громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків (ч. 1 ст. 163 ЦК України) [1].

Законодавчо передбачуваною є класифікація товариств на підприємницькі та непідприємницькі. В.Д. Примак зазначає, що положення чинного законодавства щодо поділу юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі спонукають до з'ясування питання, як саме класифікаційна ознака підприємницької мети позначається на особливостях правового статусу юридичної особи (товариства, підприємства) того чи іншого виду. На перший план тут виходить розкриття належної і дійсної (реалізованої в нормах чинного законодавства) зумовленості особливостей загального механізму і певних режимів цивільно-правової відповідальності юридичних осіб за фактом здійснення ними підприємницької діяльності [4, с. 302].

Майнова спрямованість відповідальності юридичної особи за своїми зобов'язаннями є законо-

давчо передбачуваною (ч. 2 ст. 96 ЦК України) [1]. Зважаючи на правову природу юридичної особи та реальність її функціонування як самостійного учасника суспільних відносин, законодавчо визначено особливості для досягнення поставлених цілей [5, с. 239–240].

Відмінною особливістю забезпечення належної реалізації цивільно-правової відповідальності є законодавчо передбачена вимога щодо формування та підтримання *статутного капіталу* акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю. Решта видів підприємницьких товариств звільняються від такого обов'язку. Статутний капітал акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю складається з вартості вкладів їх учасників та, відповідно, визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів (ст. 155 ЦК України, ст. 3 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [1; 6].

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» кожен учасник товариства має повністю внести свій вклад протягом шести місяців із дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, в яких взяли участь всі учасники товариства [6].

Після прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства його виконавчий орган протягом 10 днів має письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про таке рішення [6].

Якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації (ч. 3 ст. 155 ЦК України) [1].

Кредитори протягом 30 днів після отримання повідомлення про зменшення статутного капіталу товариства можуть звернутися до товариства з письмовою вимогою про здійснення протягом 30 днів одного з таких заходів за вибором товариства: 1) забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договору забезпечення; 2) дострокове припинення або виконання зобов'язань перед кредитором; 3) укладення іншого договору з кредитором. Збільшення статутного капіталу товариства допускається лише після внесення всіма учасниками товариства своїх вкладів у повному обсязі. Збільшення статутного капіталу товариства, яке володіє часткою у власному статутному капіталі, не допускається [6].

Переваги статутного капіталу як підвищення гарантій виконання зобов'язання та притягнен-

ня до цивільно-правової відповідальності згадуються і в літературі. Так, І.М. Кучеренко зазначає, по-перше, наявність зазначеного капіталу до певної міри забезпечує інтереси кредиторів юридичної особи ще на стадії встановлення правових зв'язків з організацією-боржником. По-друге, цей капітал здатний гарантувати задоволення хоча б мінімальних вимог кредиторів, тоді як у учасників, що нестимуть субсидіарну відповідальність за боргами товариства, може не виявитися майна, яке було б порівняним за вартістю з відповідним обсягом статутного капіталу. По-третє, вагомою гарантією інтересів кредиторів підприємницької юридичної особи має бути періодичний контроль за додержанням нею вимог щодо вартості наявних активів [7, с. 280].

Зв'язок цивільно-правової відповідальності з особливостями організаційно-правової форми діяльності підприємницьких товариств також можна проілюструвати через передбачувану законодавством можливість *додаткової відповідальності за зобов'язаннями цих товариств їх учасників (засновників)*. Відповідно до загальної норми, яка передбачає, що учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом (ч. 3 ст. 96 ЦК України) [1]. Винятки із цього правила визначають солідарну відповідальність учасників деяких видів підприємницьких товариств. Відповідно до ч. 1 ст. 119 ЦК України учасники повного товариства солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. У ч. 1 ст. 133 ЦК України зазначається про те, що повні учасники командитного товариства солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном [1].

Згідно з ч. 1 ст. 56 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасники товариства з додатковою відповідальністю солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним із них вкладу [6]. Відповідно до ч. 2 ст. 163 ЦК України, члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу в розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом [1].

Підсумовуючи аналіз цих законодавчих положень, варто констатувати, що самостійність цивільно-правової відповідальності підприємницьких товариств є обмеженою цілою низкою випадків, коли за зобов'язаннями товариства також відповідають його учасники (засновники). Якраз ці види підприємницьких товариств найчастіше вступають у цивільно-правові відносини, оскільки їх контрагенти впевнені в можливості одержати задоволення своїх законних вимог, зокрема, не лише за рахунок майна товариства.

Мінімізація майнових ризиків у діяльності підприємницьких товариств значною мірою залежить від того, до яких форм об'єднань тяжіє та чи інша організаційно-правова форма товариства: до об'єднань капіталів чи до об'єднань осіб [5, с. 243]. Суть *об'єднання капіталів* найбільш повно відображено у правовому статусі акціонерного товариства, в яких функція мінімізації майнових ризиків учасників реалізується сповна. Таким чином, тут повністю спрацьовує дія загальної норми, передбаченої ч. 3 ст. 96 ЦК України. Відповідно до ч. 2 ст. 152 ЦК України, акціонерне товариство самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості акцій, що їм належать (крім випадків, установлених законом) [1]. Натомість у повних та командитних підприємствах, які є об'єднаннями осіб, а також інших товариствах, які тяжіють до цього виду об'єднань (товариство з додатковою відповідальністю та виробничий кооператив), поширюється режим додаткової відповідальності за боргами товариств, в яких вони беруть участь [8, с. 20–26].

У контексті об'єднань осіб та об'єднань капіталів варто також виділяти товариства, які мають союзний характер, а також ті, які функціонують у формі одночленних корпорацій. Союзний характер об'єднання притаманний повним та командитним товариствам. Однак вони також мають свої особливості. Так, відповідно до ч. 1 ст. 119 ЦК України, учасники повного товариства солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить [1]. І тому, якщо залишився лише один учасник командитного товариства, то він протягом шести місяців має перетворити товариство на інше господарське товариство. У протилежному випадку повне товариство буде ліквідовано.

Організаційно-правова форма командитного товариства має союзний характер, однак з особливостями. У структуру цього господарського товариства поряд із повними учасниками можуть входити один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства (ч. 1 ст. 133 ЦК України) [1]. Тому, якщо залишаються принаймні один повний учасник та один вкладник, то командитне товариство не ліквідується. Його діяльність здійснюється за змішаним принципом, тобто поєднанням правового регулювання об'єднань осіб і об'єднань капіталів.

Функціонувати у формі одночленних корпорацій можуть акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Це впливає з того, що товариство з обмеженою відповідальністю може бути засноване однією або кількома особами. Відповідно, акціонерне товариство також може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи в разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства (ч. 4 ст. 153 ЦК України) [1].

Учасники та акціонери цих товариств не відповідають за їх зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариств у межах вартості своїх вкладів (акцій). Акціонери товариства не несуть цивільно-правової відповідальності за зобов'язаннями цього товариства. Втрати ними своїх вкладених акцій не є тими негативними змінами в статусі суб'єкта, який притягується до цивільно-правової відповідальності. Вони можуть недоотримати дивіденди чи погашення акцій під час процедури ліквідації товариства.

За схожою схемою відбувається применшення благ в учасників товариства з обмеженою відповідальністю, однак тут також є певні особливості. Певне застереження варто зробити для учасників товариства з обмеженою відповідальністю, які не повністю внесли вклади і тому, відповідно до законодавства, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями в межах вартості невнесеної частки вкладу кожного учасника. Учасники товариства з додатковою відповідальністю також солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. У разі визнання банкрутом одного з учасників його відповідальність за зобов'язаннями товариства розподіляється між іншими учасниками товариства пропорційно їхнім часткам у статутному капіталі товариства [6]. Таким чином, учасники додаткового товариства поряд із небажаними втратами в межах своїх вкладів несуть також солідарну відповідальність за зобов'язаннями самого товариства. Натомість учасники товариства з обмеженою відповідальністю, які повністю не внесли вклади, солідарно відповідають лише в межах цієї частини, якої бракує.

Відповідно до ч. 2 ст. 543 ЦК України, солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі [1]. Було б неправильно це положення повною мірою поширювати на солідарну відповідальність учасників товариства з додатковою відповідальністю. Вони можуть солідарно відповідати перед кредиторами лише в розмірі, який встановлюється статутом товариства і є кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. Іншими словами, якщо учасник повністю виплатив суму боргу відповідно до статуту, то до нього не може бути пред'явлена вимога про повернення незадоволених вимог товариства перед кредиторами, які залишилися. Натомість буде неправильно обмежувати учасника, який сплатив борг перед кредиторами товариства з додатковою відповідальністю, у праві регресної вимоги до решти учасників, які уже перед ним набувають статусу боржника. Розмір такого відшкодування для цих інших учасників-боржників буде також визначатися пропорційно їхнім вкладам у статутному капіталі товариства.

Окремо варто наголосити на тому, що можливість застосування до учасників товариства з додатковою

відповідальність ще й субсидіарної відповідальності не може оцінюватися як прояв державного примусу у вигляді цивільно-правової відповідальності, оскільки вона не застосовується у зв'язку з порушенням ними суб'єктивного цивільного права кредитора. Тому товариство з додатковою відповідальністю варто назвати класичним прикладом товариства, в якому поєдналися особливості об'єднання капіталів та об'єднання осіб. Зазначене спричинило поєднання в характеристиках режиму цивільно-правової відповідальності товариства з додатковою відповідальністю і його учасників елементів, властивих правовому становищу акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю, з одного боку, повних та командитних товариств – з іншого [5, с. 248].

Виробничим кооперативом є добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків (ч. 1 ст. 163 ЦК України) [1]. Законодавчо передбачуваною також є субсидіарна відповідальність членів виробничого кооперативу, що має схожість із товариством із додатковою відповідальністю. Виробничий кооператив – це не тільки об'єднання капіталу учасників, але й об'єднання праці цих учасників. Тобто особливістю цього виду юридичної особи, яка характеризується за принципом об'єднання капіталів, є особиста участь членів кооперативу в його виробничій чи господарській діяльності.

Субсидіарна відповідальність членів виробничого кооперативу визначається в розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом. Таке довільне формулювання розміру відповідальності може призвести до фіксування його не в кратному розмірі до майнових внесків, а в певній символічній сумі. Отже, доцільно було б навести правила субсидіарної відповідальності членів виробничого кооперативу із відповідальністю учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Щодо непідприємницьких товариств, то у ЦК України не виділяються їх види, відповідно, їх характеристики мають встановлюватися на підставі системного аналізу норм законодавства іншої галузі. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації», благодійна організація – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності [9]. У ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудової) діяльності (навчання) [10]. Конкретизацію видів непідприємницьких товариств здійснено також і в інших законодавчих актах України. Така законодавча позиція видається не надто досконалою. Вирішення цього питання в нормах ЦК України було б більш обґрунтованим. Хоча в літературі висловлюється позиція, яка загалом не супер-

ечить ЦК України, про те, що непідприємницькі юридичні особи можуть існувати у формі товариств та установ [11, с. 87].

Інша проблема полягає в тому, що в літературі часто проводиться ототожнення понять «підприємницька» – «комерційна» діяльність та «непідприємницька» – «некомерційна» діяльність [11, с. 64; 12, с. 44].

В.В. Кочин справедливо зазначає, що «підприємництво» є ширшим поняттям, ніж «комерція», яка пояснюється як діяльність у сфері торгівлі, торгового обороту. Саме тому, на думку науковця, найбільш правильним і таким, що відповідає чинному цивільному законодавству, є поняття «непідприємницька діяльність», а тому юридичні особи варто поділяти на «підприємницькі» та «непідприємницькі» [13, с. 85].

Судова практика також розмежовує вказані поняття. Роз'яснення з цього приводу міститься в Інформаційному листі Вишого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» від 7 квітня 2008 року № 01-8/211. У п. 15 цього документа зазначається, що ГК України використовує як ознаку для поділу вказаних вище понять наявність чи відсутність мети одержання прибутку (який, звичайно, може бути одержаний і без наявності такої мети, як побічний результат), а не наявності чи відсутності змоги розподіляти прибуток між учасниками (чи сплати суми прибутку або його частини єдиному учаснику). Тому поняття «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства» не є тотожними поняттям «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства» [14].

Відповідно до закону непідприємницькі товариства не мають на меті одержання прибутку. У зв'язку з цим виникає необхідність визначити оптимальний механізм цивільно-правової відповідальності цих товариств перед кредиторами. Якщо для підприємницьких товариств можна вказати на певні обмеження їх інтересів у разі притягнення їх до цивільної відповідальності, наприклад, несення ризику збитків чи відповідальність учасника (засновника) за зобов'язаннями товариства своїм майном, то для непідприємницьких товариств це нетипово. Це все нівелюється абсолютно непідприємницькою метою діяльності останніх і тому законодавство не передбачає можливості звернення стягнення на майно, яким користувалося товариство. Звідси відсутність покладення додаткового обов'язку на учасників непідприємницького товариства.

Отже, можна стверджувати, що стосовно непідприємницьких товариств законодавець послідовно дотримується змісту поняття цього виду юридичних осіб та не передбачає можливості набуття права власності учасників товариства на майно юридичної особи, а отже, відсутня взаємна відповідальність непідприємницьких товариств та їхніх учасників.

З огляду на це можна зауважити, що концепція «непідприємницьких товариств» є дуже хиткою і створює широкі можливості для зловживань зі сторони недобросовісних боржників. Абсолютно правильно висловлюється з цього приводу В.Д. Примак,

який зауважує, що без жодних майнових гарантій виконання вимог кредиторів та за відсутності змоги остаточно вирішити в процедурах банкрутства питання якщо не про погашення, то, принаймні, про юридичну долю боргу, виникає ситуація перманентної правової невизначеності щодо перспектив реального задоволення майнових вимог кредиторів непідприємницьких юридичних осіб. Науковець пише, що з метою захисту їхніх прав та інтересів доцільно визначити певний мінімальний обсяг ліквідних майнових активів, обов'язків для підтримання протягом усього періоду існування кожної непідприємницької організації тієї чи іншої організаційно-правової форми. Вартість цих активів має бути адекватною тому «середньозваженому» ризику порушення чужих прав, що притаманний діяльності непідприємницької організації відповідної організаційно-правової форми [4, с. 380].

Висновки. Аналіз проведених досліджень та законодавчих реформ у сфері цивільно-правової відповідальності юридичних осіб приватного права дає змогу зробити висновок, що основна їх тенденція полягає, з одного боку, в уніфікації положень про таку відповідальність для всіх юридичних осіб та закріпленні їх безпосередньо у ЦК України, а з іншого – в диференціації різних видів відповідальності за ті чи інші порушення.

Проведене дослідження засвідчило наявність цілої низки проблемних, дискусійних та колізійних моментів у цій сфері цивільно-правового регулювання. Однак цей процес поки видається далеко не завершеним, а подальше вдосконалення законодавства в цій сфері потребує теоретичного обґрунтування і розробки загальних доктринальних уявлень про цивільно-правову відповідальність юридичних осіб приватного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 20.01.2021).
2. Харитонов Є.О., Саниахметова Н.О. Цивільне право : підручник. Київ : Істина, 2003. 776 с.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 20.01.2021).
4. Примак В.Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 432 с.
5. Захаренко Н.О. Інститут цивільно-правової відповідальності підприємницьких господарських товариств як одна з форм реалізації правосуб'єктності юридичних осіб. *Правове регулювання економіки*. 2009. № 9. С. 239–250.
6. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 20.01.2021).
7. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. Київ : ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. 328 с.
8. Примак В.Д. Ризик і питання безвинної відповідальності в цивільному праві. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 4. С. 20–26.
9. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 21.01.2021).
10. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 21.01.2021).
11. Заїка Ю.О. Українське цивільне право : навчальний посібник. 2-ге вид. змін. і доп. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 368 с.
12. Цивільне право України: навчальний посібник / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. Київ : Істина, 2009. 280 с.
13. Кочин В.В. Визначення поняття «непідприємницька юридична особа приватного права». *Приватне право і підприємництво*. 2011. № 10. С. 85–88.
14. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 р. № 01-8/211. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08 (дата звернення: 21.01.2021).